

ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ ТА ШЛЯХИ ПОПЕРЕДЖЕННЯ АКАДЕМІЧНОГО ПЛАГІАТУ

Антоненко П. Б.

доктор медичних наук, професор

*Одеський національний медичний університет
м. Одеса, Україна*

Одним з найпоширеніших різновидів порушення академічної доброчесності є плагіат (від латинського «*plagium*» – *краду*). Нагадаємо, що «плагіат академічний – навмисне відтворення здобувачем вищої освіти у письмовій або електронній формі чужого твору, опублікованого на паперовому або офіційно оприлюдненого на електронному носії, повністю або частково, під своїм іменем без посилання на автора» (ст. 69 закону України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 р.). У 2017 року Організація економічного співробітництва та розвитку оприлюднила «Огляди доброчесності в освіті: Україна 2017», згідно якого найпоширенішим видом порушення академічної недоброчесності в Україні є саме плагіат (списування, використання робіт і дисертацій тощо). Велика кількість різноманітних форм та видів плагіату деякі автори (наприклад, Романова І.В., 2012) пропонуть поділяти за: обсягом недоброчесно запозиченого матеріалу; ступенем прихованості запозичення; за сферою використання плагіату (освітньо-науковий, професійний, нормативний тощо).

Які ж основні причини виникнення плагіату? Згідно результатів анкетування викладачів низки ВНЗ України і експертів МОН (Рижко О.М., 2016; Штефан А., 2017) причин вчинення плагіату респонденти розділили на об'єктивні і суб'єктивні. До *об'єктивних причин* респонденти включили: (1) абсолютний доступ до інформації в Інтернеті, що є спокусою, і водночас обмеженість доступу до наукових баз та джерел; (2) закритість і збідненість вітчизняного інтелектуального поля, інертність наукового життя; (3) недостатня поширеність правової культури широких верств (ігнорування авторського права), «виготовлення» наукового дослідження на замовлення, корупція; (4) нестача часу, зумовлена завищеними вимогами при відсутності належних умов. До *суб'єктивних причин* респонденти включили: (1) брак креативності, низький інтелектуальний рівень; (2) ігнорування морально-етичних приписів, неповага до праці

іншого, нерозуміння важливості етичних приписів у професійній взаємодії.

Здобувачі вищої освіти трохи по іншому пояснюють виникнення плагіату. При інтерв'юванні студентів Національного медичного університету ім. О. О. Богомольця (Стеченко О.В., 2016; Штефан А., 2017) і в результаті вивчення Східноукраїнського Фонду соціальних досліджень (Карпенко М., 2017) було виокремлено певні кластери причин виникнення плагіату були виявлені такі причини вчинення плагіату: (1) переобтяженість освітньої програми (необхідність виконання значного об'єму письмових робіт); (2) застарілість змісту та методів навчання; (3) застарілість змісту та методів навчання, повторюваність та неактуальність тем письмових робіт з року в рік; (4) толерантне відношення до плагіату з боку викладачів і здобувачі освіти; (5) брак єдиних правил і норм оцінювання оригінальності текстів та прозорих алгоритмів боротьби з плагіатом (профілактики, виявлення, покарання).

У великій мірі передумовою значного поширення академічного плагіату є недостатнє розуміння авторами наукових робіт основних засад авторського права. Наприклад, помилкова думка, що все що потрапило в Інтернет, вже не охороняється авторським правом; а також переконання, що під правову охорону підпадає тільки первинна форма, в якій виражено твір, а плагіатом є лише дослівне використання чужого твору. Такі автори вважають, що якщо до нього будуть внесені які-небудь зміни, буде перекладено з іншої мови та опубліковано під своїм іменем без зазначення імені первинного автора, так дії також належать до позадоговірного використання твору і не є плагіатом. Відносно новим різновидом плагіату є використання продукту Штучного інтелекту без необхідного посилання та цитування.

Але на сьогодні таке бачення є неповним, оскільки авторське право поширюється не тільки на форму твору, але і на його зміст. На думку Анни Штефан (2017), творча переробка має місце тоді, коли особа, використовуючи принаймні один елемент форми вираження первинного твору, створює нові елементи, яких у первинній формі вираження не було. Творча переробка – це якісно новий результат, відмінний від вже існуючого. Є тонка межа між творчою переробкою наукового матеріалу, коли виникають нові елементи твору, і формальним переписуванням тексту, коли не змінюється форма вираження твору і не виникають нові її елементи.

Згідно Закону України «Про авторське право і суміжні права» (ч. 1 п. 1 ст. 14) *право авторства* належить до особистих немайнових прав, яке не підлягає відчуженню й передбачає визнання іншими особами

шляхом зазначення належним чином імені автора на творі та його примірниках за будь-якого публічного використання твору.

Вважаємо, що боротьба з таким явищем, як академічний плагіат має включати як поліпшення обізнаності викладачів, науковців і здобувачів освіти університету щодо сутності авторського права, творчості, правил коректного цитуванні; широкого доступу до сучасної наукової та методичної фахової літератури, а також формування негативного відношення в Університеті до такого явища як плагіат.

На прикладі Одеського національного медичного університету, інформаційна база, за допомогою якої здійснюється популяризація принципів академічної доброчесності та підвищення рівня обізнаності всіх учасників освітньо-наукової діяльності в університеті у питаннях академічної доброчесності та основними складовими якої є:

- Інформація з питань біоетики та антиплагіату;
- Політика сприяння академічній доброчесності в університеті;
- Інформаційні та методичні матеріали, присвячені інформаційній грамотності та попередженню плагіату.

Інструменти впровадження принципів академічної доброчесності у освітню і наукову діяльність університету, які несуть просвітницьку функцію та за допомогою яких стає можливим попередження випадків порушення принципів академічної доброчесності;

Інструменти контролю додержання академічної доброчесності у освітній і науковій діяльності закладу вищої освіти, які, зокрема, передбачають:

- здійснення анкетування учасників наукового та освітнього процесів на предмет порушень академічної доброчесності;
- обов'язкову перевірку наукових, навчально-методичних, кваліфікаційних та навчальних робіт на наявність ознак академічного плагіату відповідно до створеної нормативної бази.

Антиплагіатна експертиза в Одеському національному медичному університеті спрямована на збереження авторських прав шляхом проведення відповідно антиплагіатної перевірки наукових робіт. Перевірку на академічний плагіат здійснює Комісія щодо запобігання академічного плагіату Університету.

Перевірки на оригінальність підлягають:

- дисертаційні роботи та автореферати здобувачів наукових ступенів;
- кваліфікаційні роботи здобувачів вищої освіти ступеню «магістр»;
- навчально-методичні праці (підручники, навчально-методичні посібники, збірники лекцій), монографії тощо;
- рукописи статей, тези доповідей.

Для вивчення оригінальності представленого тексту Комісія університету використовує ліцензовану програму «StrikePlagiarism». Установка повнофункціональної програми є платною, тому її використання не є легкодоступним.

У випадку первинного виявлення академічного плагіату (недостатній рівень оригінальності) в поданій на розгляд науковій роботі Комісія складає відповідну Довідку та рекомендує автору переробити власну роботу та надати її для повторної експертизи. Після цього робота проходить процес здійснення заходів з перевірки на академічний плагіат повторно. У разі незгоди автора, Комісія інформує службовою запискою безпосереднього керівника автора. «Прохідний рівень оригінальності» для магістерських дипломних робіт, рукописів підручників складає 76%; для монографій та рукописів наукових статей – 81%; для авторефератів і дисертацій – 86%.

У разі повторного виявлення факту академічного плагіату Комісія має підстави для клопотання перед ректором Університету щодо недопущення кваліфікаційної роботи до захисту та неможливості опублікування монографії, навчально-методичного посібника у відкритому друці. Університет застосовує відповідні заходи (повторне проходження оцінювання і відповідного освітнього компонента освітньої програми; позбавлення академічної стипендії, відрахування; відмови у присудженні або скасування наукового ступеня).

Водночас в університеті сформований та розвивається електроний репозитарій академічних текстів, бази даних та фундаментальних наукових робіт, що має допомогти у вільному доступі до наукових матеріалів співробітників та здобувачів університету.

Отже, поліпшення обізнаності викладацького і навчального персоналу, а також здобувачів освіти університету щодо сутності авторського права, правил коректного цитуванні; широкого доступу до сучасної наукової та методичної фахової літератури, мають ефективно попереджати таке явище, як плагіат.